

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кримінальна-правова протидія кримінальним правопорушення проти
довкілля

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконавець:

студент 4 курсу 10-482 групи

спеціальність 081 Право

Пономаренко Є.К.

Науковий керівник:

д.ю.н., професор Сотула О. С.

Херсон – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ	5
1.1. Поняття злочинів проти навколишнього середовища, його предмет, об'єкт та суб'єкт	5
1.2. Національне кримінальне законодавство і міжнародно-правові акти у протидії кримінальним правопорушенням проти навколишнього середовища	9
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСОГО СТАНУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ	14
2.1. Статистика екологічних правопорушень	14
2.2. Проблеми виявлення та розслідування екологічних злочинів	17
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ	
3.1. Методи створення концепції розслідування екологічних злочинів , які включають теоретичні та практичні підходи	
	Ошибка! Закладка не определена.24
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29

Актуальність теми: дослідження полягає в кількості екологічних проблем, з якими стикається сучасне суспільство, як світу так й України. Розвиток науково-технічного розвитку світу призвели до зміни характеру кримінальних правопорушень проти довкілля. Найбільш поширеними видами таких діянь є незаконні забруднення повітря, води та ґрунту, незаконна вирубка лісів, незаконне скидання відходів і хімічних речовин, порушення правил охорони тваринного світу — це лише деякі з проблем, що вимагають поглиблення контролю та протидії подібного роду незаконних діянь, які призводять до погіршення екологічної ситуації.

Окрім вищеперерахованих загроз довкіллю, в умовах військового стану та російського вторгнення існує проблема знищення цілих екосистем, вогнем артилерії та авіабомб, не кажучи вже про забруднення токсичними речовинами вод та ґрантів, спричинені руйнуванням промислових об'єктів. Варте тільки згадати шкоду екосистемі Херсонщини, яку спричинила зруйнування російськими військовими дамби Каховської ГЕС.

Мета дослідження: розглядати наявні правові механізми протидії кримінальним правопорушенням у сфері екології в Українському законодавстві, проаналізувати та зробити висновки, щодо їх застосування в сучасній юридичній практиці.

Завдання:

1. Дослідити поняття кримінального правопорушення проти навколишнього середовища
2. Дослідити національне кримінальне законодавства та міжнародно-правові акти у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти навколишнього середовища
3. Дослідити статистику кримінальних правопорушень проти довкілля
4. Визначити проблеми виявлення та розслідування екологічних злочинів
5. Визначити методи створення концепції розслідування екологічних злочинів , які включають теоретичні та практичні підходи

6. Прослідкувати тенденції реформ в сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля

Предмет дослідження є поняття та основні риси кримінального законодавства відносно захисту довкілля, кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо довкілля.

Основні методи дослідження: Для здійснення цього дослідження використовуватимуться різноманітні методи, включаючи нормативно-правовий аналіз для вивчення законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за незаконні дії щодо довкілля, порівняльний аналіз для визначення динаміки змін в законодавстві в цьому напрямку, а також методи логічного та системного аналізу для формування висновків.

Ступінь наукової розробки теми: Тема кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля була предметом не одного наукового дослідження різних вчених. Тим не менш, враховуючі як сильно змінилась ситуація навколо довкілля в Україні, враховуючі широкомасштабне російське вторгнення, ця тема підлягає повторним дослідженням, які будуть спиратись на поточні умови.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні законодавчої бази

Практичне значення дослідження: виявляється в тому, що проаналізувавши історію розвитку законодавства та матеріали з цієї теми в подальшому можна розробити та застосувати більш ефективні механізми, в рамках кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Структура: Курсова робота складається із вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Список використаних джерел включає

Обсяг: Кваліфікаційна робота викладена на 31 аркушах комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

1.1. Поняття злочинів проти навколишнього середовища, його предмет, об'єкт та суб'єкт

Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля в кримінальному кодексі України передбачено за найбільш шкідливі та небезпечні правопорушення проти довкілля, що визначається рівнем впливу на соціальні відносини в сфері охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки. Окремим розділом, в кримінальному кодексі України, а саме розділом VIII «Злочини проти довкілля», передбачено кримінально-правову протидію таким правопорушенням, які несуть загрозу суспільним відносинам в цій сфері. В умовах утвореної екологічної та економічної кризи, яка останні декілька років існує на території нашої держави, все важчим завданням стає застосування кримінального законодавства в сфері охорони довкілля, але так само екологічна безпека залишається одним з провідних напрямком в сфері роботи органів внутрішніх справ України, судів та прокуратури.

В переважній більшості, склади злочину, які викладені в окремому, VIII розділі, кримінального кодексу України, передбачають кримінально-правову відповідальність за порушення встановлених дійсним законодавством правил охорони та експлуатації природних ресурсів, якщо таким чином вони завдають шкоду природному середовищу, створюють загрозу для життя та здоров'я людини, а також впливають на суспільні відносини в сфері охорони та відновлення довкілля та природних ресурсів.

Щоб визначити поняття злочинів проти навколишнього середовища нам доведеться звернутись до національного законодавства в сфері захисту довкілля. Доречним буде почати з дослідження предмету такого кримінального правопорушення, а саме з визначення довкілля. Відповідно до закону України "Про охорону довкілля" (№ 1264-ХІІ від 25 червня 1991 року) [1], під поняття "довкілля" підпадають земля, її надра, поверхневі і підземні води, атмосферне повітря, ліси та інша рослинність, тваринний світ, морське середовище та природні ресурси територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні. [2].

Кримінальні правопорушення проти довкілля найбільш тісно пов'язані із кримінальними правопорушеннями, які посягають на особистість, сферу економічної діяльності, а також господарську діяльність. Таким чином, кримінальні правопорушення проти довкілля є такими, що загрожують життю, здоров'ю, нормальному розвитку людини. Кримінальні правопорушення проти довкілля значним чином впливають на економічну сферу, особливо в надзвичайних ситуаціях, що, в свою чергу, може призвести до значних витрат на відновлення екологічного середовища. У цьому сенсі відмежування кримінальних правопорушень проти особи, власності, інших злочинів у економічній сфері від злочинів проти довкілля має важливе значення для вірної кваліфікації. [16, с. 8]

Таким чином, кримінальним правопорушення проти довкілля можна вважати таке кримінальне правопорушення, вчинення якого завдає шкоди землі та її надрам, водним ресурсам, повітрю, тваринному та рослинному світам, а також суспільним відносинам в сфері захисту екологічної безпеки.

Кримінальні правопорушення проти довкілля можна розділити за декількома критеріями. До цих критерій належать: предмет, суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт та об'єктивна сторона.

В Українському кримінальному законодавстві завдання шкоди довкіллю стає кримінальним правопорушенням тоді, коли така шкода потенційно може впливати на людину та людську діяльність. Таким чином, екологічна безпека суспільства, а також суспільні відносини, які виникають навколо раціонального використання ресурсів природного середовища є **родовим об'єктом** кримінальних правопорушень проти довкілля.

Предметом кримінальних правопорушень проти довкілля, як вже й зазначалось, є, безпосередньо, само довкілля, а значить це земля та її надра, вода та водні ресурси, атмосферне повітря, а також рослинний та тваринний світ.

Кримінальні правопорушення проти довкілля можна умовно розділити за предметом:

- 1) Кримінальні правопорушення у аграрній сфері, охорони землі та надр, охорона атмосферного повітря;
- 2) Кримінальні правопорушення проти екологічної безпеки;
- 3) Кримінальні правопорушення у сфері захисту водних об'єктів та ресурсів
- 4) Кримінальні правопорушення у сфері охорони лісництва, рослинного та тваринного світів

Об'єктивну сторону, яка передбачена розділом VIII кримінального кодексу України «Злочини проти довкілля», можна охарактеризувати наступним чином: Більшість кримінальних правопорушень характеризуються дією, натомість, інші кримінальні правопорушення характеризуються бездіяльністю. За складом злочину, об'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти довкілля поділяється на кримінальні правопорушення з матеріальним складом (таких переважна більшість), кримінальні правопорушення з формальним складом, та кримінальні правопорушення з формально-матеріальним складом.

Щодо **суб'єктивної сторони** таких злочинів, за більшістю статей VIII розділу кримінального кодексу України, характеризується умислом, натомість деяких можна охарактеризувати необережністю.

Суб'єктом таких кримінальних правопорушень може являтися особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виконалось 16 років, й яка вчинила дію передбачену статтями VIII розділу кримінального кодексу. В більшості статей, передбачених кримінальним законодавством, фігурує спеціальний суб'єкт, тобто такий, який окрім загальних умов відповідає спеціальним ознакам, які передбачені в окремих статях. В меншості статей відповідальність несе загальний суб'єкт.

Підсумовуючи результати дослідження теми першого підпункту, можна зробити висновок: **Кримінальним правопорушення проти довкілля** можна вважати таке кримінальне правопорушення, вчинення якого завдає шкоди землі та її надрам, водним ресурсам, повітрю, тваринному та рослинному світам, а також суспільним відносинам в сфері захисту екологічної безпеки. **Предметом** кримінальних правопорушень проти довкілля, як вже й зазначалось, є, безпосередньо, само довкілля, а значить це земля та її надра, вода та водні ресурси, атмосферне повітря, а також рослинний та тваринний світ. Екологічна безпека суспільства, а також суспільні відносини, які виникають навколо раціонального використання ресурсів природного середовища є **родовим об'єктом** кримінальних правопорушень проти довкілля. **Загальним суб'єктом** таких злочинів може бути особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виконалось 16 років, й яка вчинила дію передбачену статтями VIII розділу кримінального кодексу, натомість більшість статей VIII розділу кримінального кодексу розрізняють **спеціальний суб'єкт**, тобто такий, який окрім загальних умов відповідає спеціальним ознакам, які передбачені в окремих статях цього розділу.

1.2. Національне кримінальне законодавство і міжнародно-правові акти у протидії кримінальним правопорушенням проти навколишнього середовища

Розглядаючи тему другого підпункту, нам доведеться звернутись до національного кримінального законодавства в сфері захисту довкілля та проаналізувати наявні в ньому статті. В Українському кримінальному законодавстві, кримінальну протидію кримінальним правопорушенням передбачено в восьмому розділі кримінального кодексу України, “Про кримінальні правопорушення проти довкілля”. На сьогоднішній день восьмий розділ кримінального кодексу є фундаментом кримінально-правової охорони навколишнього середовища.

Характеризуючи основні статті цього розділу, можна умовно розділити кримінальні правопорушення за об’єктивною стороною. Таким чином, кримінальні правопорушення передбачені статтями 245, 246, 248 та 249 характеризуються дією, натомість кримінальні правопорушення передбачені статтями 236, 237, 238 характеризуються бездіяльністю. [3, с. 5-6]

Розглянемо окремі статті даного розділу: **Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. (Ст. 238 КК України.)** Кожен має право на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість продуктів харчування та предметів побуту. Ця інформація не повинна бути прихована або засекречена (ч 2 ст. 50 Конституції України). **Об’єктом** кримінального правопорушення є право вільного доступу до інформації про екологічну безпеку довкілля. **Предметом** злочину є інформація про стан довкілля.

Інструкція з диспозиції ст. 238 КК України про те, що забруднення земель, водних ресурсів, атмосферного повітря та харчових продуктів негативно впливає на здоров’я людини, рослинний та тваринний світ, означає, що предметом цього злочину є не будь-які відомості, а тільки ті відомості, що становить загрозу для здоров’я людей і навколишнього середовища. Іншим

предметом цього злочину є відомості про стан захворюваності населення в місцях з підвищеною екологічною небезпекою.

Склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК України, має формальний характер. Для притягнення, винновної особи, до відповідальності необов'язково встановлювати будь-які наслідки діяння. В той же час, заподіяння шкоди здоров'ю людини, знищення або завдання шкоди рослинам, забій худоби підпадають під дію ч. 1 ст. 238 КК України, якщо ці наслідки не можуть бути кваліфіковані як тяжкі.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК України, характеризується умисною виною: власне особа цілком розуміє, що вона не надає необхідну інформацію щодо стану довкілля, або подає невірну інформацію, при цьому усвідомлюючи загальну суспільну загрозу такого діяння та бажає приховати або змінити відповідні відомості. Цілі та мотиви для кваліфікації даного діяння за ст. 238 КК України значення не мають. Це може бути, наприклад, мета ухилитися від відповідальності за службовий проступок, кар'єристські мотиви.

Суб'єктом злочину може бути лише посадова особа, на яку покладено обов'язок збору, узагальнення та (або) подання відповідної інформації. Це можуть бути представники адміністрації уранових об'єктів. Приховування чи спотворення інформації про стан навколишнього середовища чи захворюваність населення посадовими особами внаслідок зловживання владою або службовим становищем, якщо це завдало значної шкоди, є сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 238, частина 1 ст. 364 КК України.

Забруднення атмосферного повітря. (Стаття 241 КК України.)

Атмосферне повітря можна вважати одним з найважливіших елементів довкілля. Саме тому, державні органи мають здійснювати охорону, вести моніторинг та розробляти ефективні методи протидії викидам, збирати та

науково досліджувати ступінь забруднення повітря в окремих точках країни з метою перешкоджанню привішення норм забруднення атмосфери.

Об'єктом такого кримінального правопорушення є екологічно безпечний стан атмосферного повітря та його відновлення і поліпшення з метою забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, запобігання шкідливому впливу на довкілля, запобігання шкідливому впливу на навколишнє природне середовище, забезпечення раціонального використання атмосфери у виробничих цілях.

Предметом цього кримінального правопорушення є атмосферне повітря, оскільки воно є надважливою складовою довкілля, яка являє собою сформовану природним чином й безпечну для людини суміш газів.

Об'єктивну сторону правопорушення становлять: “а) діяння (порушення спеціальних правил); б) настання наслідків у вигляді забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосфери; в) настання наслідків у вигляді забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосфери; г) причинний зв'язок з діянням (забрудненням або іншою зміною природних властивостей атмосфери); г) причинний зв'язок між діянням (забрудненням або іншою зміною природних властивостей атмосфери) і життям, здоров'ям людей.” [13, с. 58]

Порушенням спеціальних правил є будь-яка дія або бездіяльність, що не відповідає вимогам законодавства про екологічну безпеку. А саме, нормативно-правових актів з питань екологічної безпеки, що регулюють питання охорони атмосферного повітря. Це означає недотримання вимог нормативно-правових актів з екологічної безпеки, що регулюють питання охорони атмосферного повітря. (тобто перевищення лімітів або нормативів, що стосуються допустимих рівнів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря).

Суб'єктом злочину можуть бути лише особи, які зобов'язані дотримуватися спеціальних правил щодо запобігання змінам природних властивостей атмосфери, спричинених речовинами та відходами, від заподіяння шкоди живим істотам, речовинами, відходами та іншими промисловими або іншими виробництвами.

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується як непрямим умислом, так і необережністю, недбалістю.

Незаконна порубка лісу (Стаття 246 КК України)

За загальною статистикою, яку надає ДБР, даний вид кримінального правопорушення проти довкілля найбільш розповсюдженим на території України. Враховуючи що ліси є надважливим компонентом довкілля, оскільки забезпечують природній обмін речовин, по факту являючи собою природний фільтр повітря, окрім цього вони забезпечують існування більшості наземного тваринного світу, а також є природньою перепоною для пилових мас, які можуть підніматись вітром та опускатись на населені пункти.

Предметом цього кримінального правопорушення є дерева, які проростають у лісі, та які не відділені від корінної системи.

Об'єктом такого кримінального правопорушення є соціальні відносини, які виникають у сфері захисту та використання природних ресурсів лісів.

Кримінальне правопорушення за порубка лісу передбачає не тільки зрубання, тобто, відділення дерев, або кущів, від кореневої системи, але й пошкодження, яке перериває подальше зростання такого дерева, або куща.

Незаконність порубки передбачається тим, що вона виконується з порушенням вимог, регулюючих вирубку дерев на території України, нормативно-правових актів.

До **об'єктивної сторони** такого кримінального правопорушення відноситься істотна шкода, істотність якої визначається окремо під час проведення слідчих робіт, з урахуванням усіх наявних обставин.

Суб'єктом злочину може бути особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилось 16 років, тобто таке кримінальне правопорушення характеризується загальним суб'єктом.

Суб'єктивна сторона такого кримінального правопорушення характеризується відсутністю умислу та випадковістю вчинення істотної шкоди, але натомість, саме діяння вчиняється умисно. В разі якщо вирубка відбувалась на території заповідної зони, або на території іншого охоронюваного законодавством природного об'єкту, умисел характеризується розумінням статусу об'єкту.

Таким чином, підбиваючи підсумки, можна дійти висновку, що в сучасному Українському кримінальному законодавстві, кримінально-правову відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля передбачено окремим, VIII розділом, Кримінального кодексу України, яким передбачено кримінальну відповідальність за низку екологічних злочинів, таких як незаконна порубка лісу, забруднення атмосферного повітря, приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, в загальним об'єктом яких визначено суспільні відносини в сфері охорони довкілля, та оптимізації використання природних ресурсів, а предметом виступає природні ресурси такі як атмосферне повітря, земля та її надра, рослинний та тваринний світи.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСОГО СТАНУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

2.1. Статистика та приклад кримінального правопорушення проти довкілля

Мною була зібрана статистика за попередні роки, щодо розслідувань кримінальних правопорушень проти довкілля. В якості джерел інформації були використані сайт ДБР, з наявними звітами за 2015-2024 роки.

Згідно з даними про динаміку та структуру кримінальних правопорушень протягом 2017 року в Україні було зареєстровано близько 3 770 кримінальних правопорушень проти довкілля. Це менше, ніж статистика за попередній звітний період (за 2016 рік статистика налічувала 3 941 таких правопорушень, натомість в 2015 рік було зареєстровано 3 148) на 4,3%. Кількість таких правопорушень за 2017 рік становила 0,4% від загальної кількості кримінальних правопорушень, порівняно з попередніми роками: у 2016 році – 0,7%; у 2015 році – 0,6%.

Однак, за 2017 рік, було зафіксовано зниження рівня розкриття таких правопорушень, порівняно з попередніми роками. В результаті, протягом 2017 року, до суду було передано 195 кримінальних проваджень. Ця цифра нижча за попередні роки на 31,1% (У 2016 році до суду передали 627 кримінальних проваджень, у 2015 році – 789) [6]. На думку слідчих, самим розповсюдженим кримінальними правопорушеннями проти довкілля є незаконна вирубка лісу (ст. 246); порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК); незаконне полювання (ст. 248 КК); незаконне зайняття рибним, звіриним або іншими водним добувним промислом (ст. 249 КК); забруднення або псування земель (ст. 239 КК) [12, с. 110–111].

Таким чином, в проміжок з **2020-2021** рік ДБР наводить таку статистику:

Протягом 2020 року ДБР здійснювала досудове розслідування у 405 кримінальних провадженнях за фактом кримінальних правопорушень проти довкілля, за перші три місяці 2021 року досудове розслідування здійснювалось щодо 259 таких кримінальних правопорушень.

Протягом 2020 – 2021 років слідчими ДБР у кримінальних провадженнях у сфері правопорушень проти довкілля повідомлено про підозру 209 особам,

стосовно 24 підозрюваних обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. У 2020 році до суду направлено 79 обвинувальних актів стосовно 153 обвинувачених та за перші два місяці 2021 року – 16 обвинувальних актів стосовно 16 осіб. Державним бюро розслідувань було встановлено нанесення збитків державі на суму понад 271 млн грн. Із них 34 млн грн збитків було встановлено 2021 року.

Опираючись на вищезазначені дані, які були мною зібрані зі звітів ДБР можна зробити висновок, що кількість досудових розслідувань щодо кримінальних правопорушень, в період з 2020 по 2022 рік, має тенденцію до зростання, як й сума фінансових збитків, яка завдається довіллю щорічно.

Щодо статистики кримінальних правопорушень проти довілля, які здійснюються в процесі повномасштабного російського вторгнення, мною були досліджені звіти міністерства захисту природних ресурсів України. Таким чином, на момент 21 лютого 2024 року, було зафіксовано понад 2,5 тис. кримінальних правопорушень проти довілля, які вчинила Російська федерація в Україні за час повномасштабного вторгнення.

Зазначається, що в 2023 році сума збитків, які Росія завдала довіллю України з 24 лютого 2022 року, становила близько 26 млрд євро. За словами міністра захисту довілля та природних ресурсів України Руслана Стрільця, станом на 20 жовтня 2024 року сума збитків вже сягнула 55 млрд євро.

Міністерство захисту довілля наводить таку статистику кримінальних правопорушень проти довілля, з боку Росії в Україні: За час повномасштабної війни в Україні міністерством захисту довілля було зафіксовано понад 2,5 тис. злочинів. Ця статистика складається лише з тих правопорушень, які вдалось зафіксувати, на чому потрібно зробити окрему ремарку, оскільки за об'єктивних причин, відсутня можливість зафіксувати правопорушення в умовах окупації. В свою чергу, орієнтовна сума збитків, яку Росія завдала екології України, за оцінками міністру захисту довілля, Р.О. Стрільця, станом на жовтень 2023 року складала близько 55 млрд. євро. [5]

Розглядаючи окремі приклади кримінальних правопорушень проти довкілля, в першу чергу, можна згадати найбільш глобальну подію, яка спричинила найбільшу шкоду екосистемі Херсонщини, підриг дамби Каховської ГЕС, який мав місце вночі 6 червня 2023 року. Операція з руйнування Каховської ГЕС, вірогідно, планувалась заздалегідь, з метою припинення наступу українських морських піхотинців в районі лівобережної Херсонщини та Дніпровських островів. На це вказують факт того, що за тиждень до підригу в РФ ухвалили постанову №873 “Про особливості застосування на територіях “ДНР”, ЛНР“, Запорізької та Херсонської області положень законодавства Російської Федерації” в сферах промислової безпеки небезпечних виробничих об’єктів і забезпечення безпеки гідротехнічних споруд. В цій постанові, яка вступила в дію 30 травня, в десятому пункті, було вказано не проведення розслідувань аварій гідрологічних об’єктів, які трапились в наслідок бойових дій [6].

Вибух спричинив повне руйнування дамби, що в свою чергу призвело до затоплення водами Каховського водосховища значних територій на лівому березі Дніпра та деякої частини правобережного узбережжя й частково до затоплення деяких районів міста Херсон. В результаті підригу дамби, Каховське водосховище припинило своє існування, що призвело до загибелі більшої частини екосистеми водосховища. Окрім цього, руйнування ГЕС призвело до витоку невідомої кількості мастила. Експертами прийнято вважати, що кількість мастила яку було вимито водою складає понад 150 тонн, враховуючі загальну кількість в 450 тонн, яка була наявна в вузлах та агрегатах ГЕС на момент трагедії [7].

Через безпосередню близькість місця вчинення кримінального правопорушення до лінії бойового зіткнення, та враховуючі що більшість територій, які постраждали від наслідків здійснення цього правопорушення, знаходяться в окупації, немає можливості в повній мірі провести об’єктивне розслідування, та оцінити весь масштаб наслідків, які спричинила ця трагедія.

У зв'язку з трагедією, Президентом України було скликано екстрене засідання РНБО. За фактом підриву греблі Каховської ГЕС, Службою Безпеки України було відкрито кримінальне провадження, за статтями 438 “Порушення законів та звичаїв війни” та 441 “Екоцид”. Голова Служби Безпеки України, Василь Малюк, наголошує, що завданням СБУ є притягнення до відповідальності всіх виконавців злочинів, а не тільки вище керівництво Російської Федерації [8].

Ми можемо зробити висновок, що внаслідок ведення бойових дій, окрім цивільної інфраструктури та цивільного населення, також великих ушкоджень завдається екології країни. Неможливо не сперечатись з тим фактом, що відповідно до діючого українського законодавства, дії Російської федерації направлені на знищення українського екологічного середовища можна кваліфікувати як екоцид. Навіть попри неможливість об'єктивного розслідування в зонах бойових дій, було зареєстровано та розслідується велика кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з заподіянням шкоди довкіллю. Так само неможливо об'єктивно оцінити весь обсяг наслідків та шкоди, яку заподіяли бойові дії на території України. Тим не менш, злочини Російської федерації, як в сфері екології, так й в інших сферах, мають бути розслідувані, а всі відповідальні мають бути покарані.

2.2. Проблеми виявлення та розслідування екологічних злочинів

Проблематика виявлення та подальшого розслідування екологічних злочинів найчастіше пов'язана зі складністю збору доказів, визначення збитків для навколишнього середовища, ідентифікацію винних сторін, а також визначення відповідальності та покарання особам, що вчинили злочин. Крім того часто ці проблеми виникають через обмежений доступом до інформації та втручанням політики, що може супроводжуватися корупцією і в свою чергу ускладнює розслідування.

Постійне збільшення кількості екологічних злочинів значною мірою призводить до складної екологічної ситуації. У зв'язку з цим, основним

напрямок у природоохоронній діяльності є поліпшення роботи правоохоронних органів, надання практичним працівникам криміналістичних засобів, методів і прийомів, спрямованих на виявлення, розслідування та запобігання екологічним злочинам та вдосконалення нормативної бази.

У Кримінальному кодексі 2001 року структура Особливої частини відображає як теоретичні досягнення науки кримінального права з питань її побудови, так і суспільні уявлення про навколишнє природне середовище, розглянуте як одна з найважливіших соціальних цінностей. Відмінною особливістю українського кримінального законодавства порівняно з попереднім Кримінальним кодексом України є наявність таких нормативних актів: «Порушення правил екологічної безпеки» (ст. 236), «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення» (ст. 237), «Забруднення або псування земель» (ст. 239), «Порушення правил охорони надр» (ст. 240), «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 252), «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля» (ст. 253), «Безгосподарське використання земель» (ст. 254).

Прийняття вказаних кримінально-правових норм спричинило появу чіткого законного визначення кола злочинів проти довкілля, що відповідає актуальності його охорони. Це дозволяє систематизувати ці норми та сприяє утворенню єдності у підходах до криміналізації порушень в екологічній сфері. Основна мета таких норм - захист довкілля та забезпечення екологічної безпеки як важливої умови нормального життя та існування людини. [4, с. 6 – 9]

На рівні національного законодавства екологічна шкода, заподіяна діями держав-агресорів, потребує утворення спеціального міжнародного трибуналу. Також відзначено складність визначення обсягу цієї шкоди та важливість врахування різних чинників, таких як розмір пошкоджень, різноманіття

природних ресурсів, міжнародний характер збитків та інші, для розробки відповідної термінології та механізмів компенсації.

Зважаючи на міжнародне гуманітарне право, природа раніше не була і не повинна ставати мішенню під час воєнних конфліктів, так само як і цивільне населення, навчальні заклади, лікарні чи житлові будинки. У теперішній ситуації Україні вперше випала історична можливість змінити ситуацію та використати норми міжнародного права, які до цього не були активними у практиці.

Говорячи про міжнародні правові основи не можна не зазначити Конвенцію ООН про заборону військового або іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище також Римський статут, який регулює Міжнародний кримінальний суд щодо статті 8 «Воєнні злочини» прямо забороняє умисне вчинення нападу, який призведе до масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому середовищу.

Опираючись на Українське законодавство, злочини проти довкілля, пов'язані з російською агресією підпадають під дію статей 438(воєнні злочини) та 441 (екоцид) кримінального кодексу, що стосується насамперед загрози навколишньому середовищу.

Російська агресія становить виклик не лише для України, а й для міжнародного правопорядку та глобальної безпеки. Ефективна відповідь на цей виклик полягає в тому, щоб продемонструвати, що ми не лише висловлюємо наші цінності, а й готові захищати їх, включаючи через правосуддя, застосовуючи при цьому усі засоби та методи.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

3.1. Методи створення концепції розслідування екологічних злочинів , які включають теоретичні та практичні підходи

Ефективна боротьба з злочинами проти довкілля потребує застосування наукових рекомендацій з кримінального права включаючи також кримінальний процес. Важливу роль у цьому процесі відіграє розробка ефективних правових норм, методів та засобів розслідування, а також методик встановлення обставин, що сприяють цим діям. Успішність розкриття таких злочинів, залежить саме від ефективного та повного проведення усіх необхідних заходів на початковому етапі розслідування. Особливості практики у сфері охорони природного середовища зумовлені оцінкою злочинів проти довкілля як меншої суспільної небезпеки, що часто призводить до недостатньої уваги на державному рівні та в розробці механізмів розслідування цих злочинів. Ця проблема привернула увагу багатьох дослідників, що дало змогу встановити різні підходи до початкового етапу розслідування злочинів проти довкілля. При розслідуванні таких злочинів важливими слідчими діями є огляд місця події, допит свідків, обшук, слідчий експеримент та призначення судових експертиз.

Під час огляду місця події важливо виявити різноманітні сліди забруднення, які можуть мати різний характер. Наприклад, у разі викидів у повітря можна спостерігати відходи виробництва, такі як сажа, дрібні частинки різних речовин, пилові нальоти різного кольору та складу, які можуть бути у вигляді порошу або порошкоподібних нальотів. Під час огляду все це фіксується в протоколі, а також за допомогою науково-технічних засобів. У разі слідів забруднення у воді, які можуть включати в себе витік олій, мазуту, фарбуючих речовин тощо, їх описують в протоколі або фіксують за допомогою фото- та відеозйомки. Важливо враховувати, що науково-технічні засоби фіксації можуть не завжди чітко відображати характер слідів забруднення, особливо якщо вони маловидимі або не відрізняються різко за кольором від водного середовища.

Проведення обшуку у справах про злочини проти довкілля, які пов'язані зі скиданням і викиданням забруднюючих речовин, застосовується рідко.

Зазвичай це робиться у випадках, коли підозрювані намагаються приховати документи або матеріальні докази, що стосуються злочину. Обшук може проводитися у приміщеннях адміністративних будівель або місць проживання осіб, де можуть бути предмети, які цікавлять слідство.

Для успішного проведення обшуку необхідна підготовка, яка включає декілька етапів:

- визначення предмета обшуку, таких як документи, що приховують інформацію про стан очисних споруд або інші порушення;
- визначення часу та використання науково-технічних засобів для пошуку та фіксації знайденого;
- формулювання гіпотез щодо можливих місць приховування.
- При цьому слід враховувати, що місця приховування можуть вибиратися залежно від посади особи, яка має документи чи матеріальні докази, а також від її відношення до справи та службових обставин.

Випадки, коли фіксація відеозйомкою використовується, визначаються на основі доцільності, наприклад, коли місце події охоплює велику територію або значну зону забруднення, або виявлені численні сліди загибелі тварин або рослин. Відеозйомка надає наочне уявлення про наслідки злочину, розкриває його характер та об'єкти, які стали джерелами забруднення та шляхи його поширення.

Допит свідків у справах про злочини проти довкілля варіюється в залежності від їхнього статусу у події. Свідки можуть мати різний рівень інформації та спрямованість, яка залежить від характеру злочину і власного досвіду. Залежно від цього, предмет допиту визначається відносно того, яку роль свідок відіграв у події. Кожна особа може доповнити загальну картину, іноді надаючи однобічну інформацію, але разом з іншими свідченнями вона допомагає утворити повне уявлення про вчинену подію.

Під час допиту свідків щодо випадків скидання шкідливих хімічних речовин або відходів виробництва, список питань повинен бути детальним. Серед таких питань можна відзначити наступні: дата і час події; її конкретна суть; причини та обставини скидання забруднюючих речовин; характер цих порушень (наприклад, переповнення відстійників, порушення роботи очисних споруд і т. д.); вид і запах речовин; обсяг території забруднення; характер забруднення на території підприємства, поза його межами, на поверхні води; наслідки скидання (наприклад, отруєння людей, знищення риби, тварин, тощо); заходи, які були прийняті адміністрацією для припинення скидання; конкретні дії та особи, що їх ініціювали; чи було скидання раптовим або систематичним порушенням правил; чи надходили скарги від осіб, відповідальних за роботу очисних споруд, на їх несправність або порушення; які функції виконує свідок у виробництві, яке має відношення до виробництва; чи став свідок жертвою викиду, як його здоров'я та інше.

При розслідуванні злочинів проти довкілля може стати необхідним проведення слідчого експерименту, який спрямований на перевірку певних обставин, які іншим шляхом не можуть бути підтверджені. Цей експеримент зазвичай здійснюється для вирішення суперечливих питань щодо факту забруднення, його джерел та області поширення. Він може бути проведений, наприклад, у разі конфлікту між різними підприємствами стосовно скидання або викидання забруднюючих речовин та шляхів їх поширення.

До проведення експериментів, пов'язаних з екологічними питаннями, повинні бути застосовані певні вимоги. Головна мета цих вимог полягає в забезпеченні безпечного і екологічно допустимого проведення дослідницьких операцій, що не завдають шкоди навколишньому середовищу і не мають негативних наслідків для учасників та довкілля.

У розслідуванні злочинів проти довкілля часто призначають судові експертизи для вирішення різних завдань розслідування. Ці експертизи мають різноманітний характер, який перш за все визначається типом порушення

екологічної рівноваги в природі. Вони можуть бути спричинені, з одного боку, діяльністю підприємств (промислових, сільськогосподарських, комунально-побутових, транспортних тощо), а з іншого - незаконними діями людини.

У розслідуванні злочинів, пов'язаних із забрудненням водоймищ, ґрунту та атмосферного повітря, часто призначаються різні види експертиз для визначення різноманітних обставин. Серед них можуть бути судово-екологічні, гідрологічні, судово-технічні, будівельно-технічні, технологічні, агротехнічні, ветеринарні, судово-іхтіологічні, хімічні, санітарно-гігієнічні, судово-медичні, криміналістичні експертизи та інші.

Судово-екологічна експертиза вирішує основні питання, такі як:

- Визначення критичного рівня забруднення для даної місцевості, перевищення якого може бути небезпечним для здоров'я населення та середовища.
- Встановлення допустимого рівня викидів шкідливих речовин у водоймища, атмосферне повітря, ґрунт та інші джерела забруднення.
- Виявлення порушень допустимого рівня концентрацій шкідливих речовин в атмосферному повітрі, водоймищах, ґрунті та інших середовищах.
- Оцінка екологічної шкоди, заподіяної в результаті порушень правил охорони довкілля, та передбачення її наслідків у майбутньому.
- Визначення безпосередніх причин, що викликали конкретну ситуацію.

[11, 649-704 с.]

Підсумовуючи, можна сказати, що застосування різноманітних методів розслідування екологічних злочинів, таких як огляд місця події, допит свідків, обшук, слідчий експеримент та призначення судових експертиз, є необхідним для повного розкриття ситуації та встановлення основних обставин та причетних осіб до скоєних злочинів. Ці методи допомагають збирати інформацію, аналізувати факти та докази, а також з'ясувати причини та

наслідки екологічних правопорушень. Завдяки їх застосуванню можливе ефективне реагування на злочини проти довкілля та прийняття відповідних заходів для запобігання подібним ситуаціям у майбутньому.

3.2. Тенденції реформ в сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля

У сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні спостерігаються кілька важливих тенденцій. По-перше, останніми роками спостерігається зростання уваги до цієї проблеми як на державному, так і на громадському рівнях. Збільшення глобального та національного свідомості щодо проблем забруднення навколишнього середовища сприяє більш активній реакції на випадки екологічних порушень. Другою тенденцією є посилення законодавчого контролю та впровадження суворіших покарань за порушення екологічних норм. Уряд та парламент України активно працюють над удосконаленням законодавства, що стосується охорони довкілля, включаючи закони про відходи, забруднення повітря та води, біорізноманіття та інші аспекти. Третя тенденція полягає в розвитку та підтримці міжнародного співробітництва в галузі охорони довкілля. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз та Організація Об'єднаних Націй, для обміну досвідом та технологіями, а також для спільного вирішення проблем екологічного характеру. Крім того, спостерігається зростання участі громадських організацій та активістів у протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. Це включає в себе як сприяння виявленню порушень, так і підтримку правопорядку та екологічної свідомості серед населення. У цілому, тенденції реформ в сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні спрямовані на зміцнення екологічної безпеки та створення сприятливого середовища для збереження природних ресурсів та забезпечення здоров'я майбутніх поколінь. Четверта тенденція полягає в активному впровадженні інноваційних технологій та методів моніторингу для виявлення та запобігання

екологічним правопорушенням. Зокрема, це включає в себе використання сучасних супутникових систем для нагляду за змінами в природних екосистемах, розвиток електронних систем звітності та онлайн-платформ для звітування про екологічні порушення. П'ята тенденція полягає в залученні більш широкого кола зацікавлених сторін до процесу протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. Це включає в себе не лише державні органи та громадські організації, але й приватний сектор, наукову спільноту та міжнародні компанії, що мають великий вплив на довкілля. Шоста тенденція полягає в посиленні освітніх заходів та інформаційної кампанії з метою підвищення екологічної свідомості населення. Це може бути здійснено через шкільні програми, медіа-кампанії, семінари та тренінги, спрямовані на поширення знань про важливість охорони довкілля та наслідки його порушень для суспільства. У цілому, реформи в сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні націлені на комплексний підхід до проблеми, який враховує не лише правові аспекти, але й соціально-економічні, технологічні та освітні чинники, що сприяють створенню стійкого та здорового довкілля для майбутніх поколінь.

Як зазначає О. Дуров: «Предметом злочинів вважаються компоненти довкілля, не відокремлені людською працею від природних умов, або такі, що акумулюють певну кількість праці попередніх і сучасних поколінь людей, однак залишаються в природному середовищі або поміщені в нього для виконання своїх біологічних та інших функцій» [15, с. 68]. Автор розглядає предмети злочинів як компоненти довкілля, які не були розділені від природних умов шляхом людської праці. Ці компоненти можуть бути різноманітними матеріалами, ресурсами або речовинами, які взаємодіють з навколишнім середовищем. Злочинні дії пов'язані з цими компонентами полягають у їх недопустимому використанні або нанесенні шкоди, яка може відбутися через неправомірні викиди, забруднення, вирубування лісів тощо. Ці компоненти можуть акумулювати певну кількість праці, яка була витрачена попередніми поколіннями людей для їх видобутку, переробки чи

використання. Таке накопичення праці може стати результатом довгострокових процесів, що охоплюють кілька поколінь. Особливу увагу автор звертає на те, що ці компоненти можуть залишатися в природному середовищі або бути введені в нього з метою виконання різних функцій, включаючи біологічні та інші. Таке введення може стати джерелом проблем для екосистеми та природного середовища, особливо якщо воно відбувається без дотримання екологічних норм та правил. Ця проблема відображає важливість належного ставлення до навколишнього середовища та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Злочинні дії, пов'язані з необережним використанням чи забрудненням природи, можуть мати серйозні наслідки для екосистем, здоров'я людей та загального стану планети.

Важливо розвивати та впроваджувати стратегії та політики, спрямовані на зменшення негативного впливу людської діяльності на природне середовище. Це може включати в себе регулювання промислової діяльності, впровадження нових технологій з відновлюваними джерелами енергії, стимулювання використання екологічно чистих матеріалів та збільшення усвідомленості громадськості про важливість екологічного збереження.

Також потрібно активно працювати над усвідомленням громадськості щодо важливості балансу між економічним розвитком і збереженням навколишнього середовища. Ведучи більш екологічно свідомий спосіб життя та сприяючи розвитку зелених технологій та практик, ми можемо спільно працювати над збереженням нашої планети для майбутніх поколінь. Розуміння та вирішення проблеми злочинності проти довкілля також вимагає співпраці на міжнародному рівні. Багато з екологічних проблем не мають кордонів, і їх вирішення потребує спільних зусиль країн усього світу. Міжнародні домовленості, такі як Паризька угода про зміну клімату, важливі для координації зусиль з метою зменшення викидів парникових газів та збереження природи.

Подолання злочинності проти довкілля також потребує залучення правоохоронних органів, наукових досліджень та громадської активності. Забезпечення справедливого судочинства, вжиття ефективних заходів з попередження злочинності та посилення міжнародного співробітництва можуть сприяти збереженню природи та забезпеченню сталого розвитку.

Загалом, проблема злочинності проти довкілля є складною та багатогранною, але зацікавлені сторони мають можливість працювати разом, щоб забезпечити здорове та стійке майбутнє для нашої планети та всіх її мешканців.

Отже, аналізуючи тенденції реформ в сфері протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, можна зробити декілька важливих висновків. Перш за все, спостерігається зростання уваги до цього питання як на національному, так і на міжнародному рівнях. Держави посилюють свої зусилля для боротьби з екологічними злочинами, впроваджуючи нові законодавчі та правові інструменти. Крім того, спостерігається тенденція до більш жорстких покарань для осіб, які порушують законодавство в галузі охорони довкілля. Проте важливо також звернути увагу на необхідність комплексного підходу до цієї проблеми, що включає в себе як превентивні заходи, так і ефективні механізми реагування на вже вчинені правопорушення. Враховуючи розвиток сучасних технологій і зростання свідомості громадськості, важливо надавати пріоритет розробці і впровадженню інноваційних методів моніторингу, виявлення та реагування на екологічні злочини. Крім того, важливо зазначити, що ефективна боротьба з кримінальними правопорушеннями проти довкілля потребує широкого міжнародного співробітництва та обміну досвідом між країнами. Такий підхід дозволяє забезпечити взаємне підтримку в реалізації законодавчих та правових ініціатив, а також сприяє вдосконаленню міжнародних стандартів у цій сфері. Необхідно також звернути увагу на важливість залучення громадськості та неприбуткових організацій до процесу боротьби з

екологічними злочинами, оскільки активна участь громадян може сприяти як в попередженні правопорушень, так і в їх розкритті та покаранні винних осіб. В цілому, тісне співробітництво між державними органами, міжнародними установами, громадськістю та приватним сектором є ключовим чинником успіху в боротьбі з кримінальними правопорушеннями проти довкілля та забезпеченні сталого розвитку.

ВИСНОВКИ:

Отже, ця робота присвячена кримінально-правовій протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля.

Перший розділ цієї роботи, в своїй меті, мав дослідити правові основи протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, тому протягом дослідження окремих підпунктів цієї теми, ми не один раз звертаємось до національного законодавства. Перший підрозділ цієї роботи розкриває суто правове значення терміну “кримінальне правопорушення проти довкілля”, звертаючись до національного кримінального законодавства, а саме до VIII розділу кримінального кодексу України, а також визначає предмет, об’єкт, об’єктивну сторону, суб’єкт та суб’єктивну сторону такого правопорушення. Визначивши загальні положення, щодо кримінальних правопорушень проти довкілля, в другому підрозділі наводяться декілька прикладів таких кримінальних правопорушень, розкриваючи окремо їх предмет, об’єкт, суб’єкт, об’єктивну та суб’єктивну сторону, характеризуючи спільні та розбіжні риси.

В рамках другого розділу було досліджено сучасний стан кримінально-правової протидії. В третьому підпункті було досліджено загальну статистику кримінальних правопорушень проти довкілля, з врахуванням статистики за два роки повномасштабного вторгнення, після чого окремо було досліджено приклад такого кримінального правопорушення російської федерації, як екоцид. Темою для четвертого підрозділу стали проблеми виявлення та розслідування екологічних злочинів. Під час дослідження цієї теми були

досліджені деякі процесуальні механізми здійснення кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля, а також проблеми які виникають під час застосування їх в розслідуванні.

Темою третього розділу стали сучасний стан та тенденції розвитку кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. Під час дослідження цієї теми було досліджено основні методи створення концепції розслідувань, наведено та проаналізовано деякі методи, які застосовуються під час проведення слідчих дій. Темою останнього, шостого, підрозділу цієї роботи, стали сучасні тенденції розвитку кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. Було проаналізовано зміни в сучасному законодавстві та досліджено думку науковців на тему тенденцій подальшого розвитку кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України "Про охорону навколишнього середовища" (№ 1264-ХІІ від 25 червня 1991 року)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25., ст. 131.

3. Гритенко О.А., лекція до теми: «Злочини проти довкілля», Одеса, 2018 р., с. 5-8;

4. Пономаренко Г. О., Нікітенко О. І., Поліщук Г. С., Костенко К. Т, Крючек С. В. Особливості кваліфікації, розслідування та запобігання злочинам проти довкілля. - Херсон: Видавець О. М. Чуєв, 2007.

5. Стрілець Р.О, Механізми притягнення РФ до відповідальності за злочини проти довкілля: Міжнародний форум «United for Justice. United for Nature », м. Київ, 25-26 жовтня, 2023 р.

URL: <https://mepr.gov.ua/united-for-justice-united-for-nature-svitovi-lidery-v-ukrayini-obgovoryuyut-mehanizmy-prytyagnennya-rf-do-vidpovidalnosti-za-zlochyny-proty-dovkillya/> (дата звернення 26.03.2024)

6. За тиждень до підриву Каховської ГЕС в РФ ухвалили дивну постанову – ЗМІ

URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/za-tizhden-do-vibuhu-na-kahovskiy-ges-vlada-rosiji-dozvolila-ne-rozsliduvati-avariji-na-nebezpechnih-ob-yektah-12283659.html> (дата звернення 26.03.2024)

7. Каховська ГЕС: вода прибуває, людей евакуюють. Що далі? – ЗМІ

URL: <https://www.dw.com/uk/pidriv-kahovskoi-ges-voda-pribuvae-ludej-evakuuut-so-dali/a-65840066> (дата звернення 26.03.2024)

8. Відкрито кримінальне провадження за фактом підриву дамби Каховської ГЕС – ЗМІ

URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/220064_vdkrito-krimnalne-provadhennya-za-faktom-pdrivu-dambi-kakhovsko-ges (дата звернення 26.03.2024)

9. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних правопорушеннях проти довкілля / За ред. Сімакова С.І., Малишко І.В., Біла Церква, 2022 р., с.521-525

URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/118>

10. Злочини проти екологічної безпеки: проблемні питання систематизації / за ред Турлова Ю. А., Поліщук Г.С., Козлюк Л. Г., Пенязькова О.О., 2021 р. с. 42-51

11. Гавриш С.Б., Корчева З.Г. Злочини проти довкілля // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, .В.І. Борисов, С.В. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. - 649-704 с.

12. Кримінальне забезпечення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля / За ред. Кравчук І.І., м. Ужгород, 2018 р., - 110 с.
13. Забруднення атмосферного повітря: Кримінальна відповідальність, досудове слідство та запобігання / За ред. В.К. Матвійчук, І.О. Харь, м.Київ, 2013 р. 58 с.
14. Білобран О. Проект «Екологічна Демократія в Україні». Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні. Проблеми та шляхи їх вирішення.
15. Відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності / О. Дудоров, М. Комарницький // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014 р. - № 3. - С. 61-70.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2014_3_12
16. Матвійчук В.К., Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього середовища // Національна академія управління, с. 8 - 15, м. Київ 2011 р.
17. Митрофан І.І., Кримінальні правопорушення проти довкілля за проектом кримінального кодексу України // Юридичний науковий електронний журнал, с. 375 - 376, 2022 р.
18. Колб О.Г., Гумін О.М., Про деякі кримінологічно значущі ознаки злочинів проти довкілля // Науковий вісник Ужгородського національного університету, с. 147 - 148, 2020 р.
19. Барвенко В. К., Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з порушенням правил охорони вод (національно-правові аспекти) // Юридичний науковий електронний журнал, с. 187 - 189, 2018 р.
20. Шульга А.М., Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: наукове-практичне видання / А.М. Шульга, м. Харків, 2012 р. – 192 с.